1936-19... La persecució religiosa a Torroella i les seves conseqüències

Josep Riera i Torrent

Aquest any s'ha acomplert el 70è aniversari de l'inici del trienni més desgraciat de la nostra història, trienni en què s'ajuntaren la irracionalitat d'una salvatge guerra civil, la inoportunitat d'una arbitrària revolució social i la brutalitat d'una criminal persecució religiosa que no respectà ni art, ni cultura, ni sentiments, ni el que és pitjor, vides humanes.

Tots aquests infortunis iniciats el mes de juliol de 1936 s'acaben el mes d'abril de 1939 amb la victòria de les tropes nacionals, victòria que originà exilis, depuracions, empresonaments i, molt més greu, execucions[1].

Cert és que el que es pretenia amb l'aixecament militar, que desembocà en guerra civil, no era altra cosa que acabar amb una sèrie de despropòsits originats per la mala política dels governants republicans, però també és cert que no s'ha vist mai que amb un disbarat se n'arregli un altre.

De l'any 1986 ençà, en successives edicions del *Llibre de la Festa Major* diversos autors, ben diferents, han anat publicant episodis viscuts a la nostra vila, o bé per gent de la nostra vila, al llarg d'aquell temps de mal record. Així doncs, el 1986 Jaume Surroca Isern, en el treball titulat "La meva vida militar(1937-

1942)", ens dóna una visió de com ell visqué aquells anys de guerra i postguerra; Lurdes Boix Llonc el 1989, en l'escrit titulat "En el cinquantenari de l'acabament de la Gerra Civil 1936-1939. Cost humà de la Guerra Civil a Torroella de Montgrí", ens dóna una relació dels torroellencs que trobaren la mort al camp de batalla, i l'any següent, en un treball anònim, s'amplia aquesta relació; el 1996 a "Vivències d'un exili", Pilar Cabratosa i Sender ens dóna una visió del drama viscut per la família un cop acabada la guerra; a "Detalls fidels de la Guerra Civil que vaig viure a Torroella", el 1997, Jaime Puiggros i Aguilera ens narra aquesta part de la seva història; el mateix any, Jordi Bellapart i Roig ens ofereix una visió de la vida dels presoners després de la guerra en el seu escrit "El pont es va construir amb el seu esforç"; el 1998, Xavier Ferrer i Junqué en el seu treball titulat "Una passejada per la Torroella del segle XX", en els capítols "La Guerra Civil" i "La postguerra", ens ofereix una pinzellada de la vida vilatana del moment; el 1999, Marciano Càrdaba ens ofereix una visió de la revolució social en l'article titulat "Col·lectivitats agràries a Torroella de Montgrí, 1936-1939"; Pilar Espigol, el 2003, ens obsequia amb un facsímil del seu "Diari de Pilar Espigol", escrit quan era una nena de pocs anys, en plena guerra, i finalment el 2004, Jordi Gaix i Moltó ens explica les facècies d'una família exiliada en el seu recull "La família Planas-Vilanova: de Torroella a l'exili a Prada".

Avui, quan encara queden testimonis vius i amb més o menys bona memòria, intentarem parlar d'alguns aspectes de la persecució religiosa.

Primers mesos

Ja fa alguns anys, una dona de la nostra vila, avui ja traspassada, em deia: "Encara recordo quan Mn. Narcís, el rector, l'últim diumenge abans de la guerra, en l'homilia de la missa d'onze

deia: "Volen una societat sense Déu i la tindran, però els homes es devoraran els uns als altres, com si fossin llops".

Acabada la guerra Mn. Viver, en els seus Goigs de Sant Genís, escrivia la següent estrofa:

> Del lluny fa alguns anys venia
> un vent d'odis i de mort;
> i poc a poc s'extingia
> la Fe que ens és guia i nord,
> i ja quasi bé anihila
> dels antics costums l'encís...

Segons Mn. Viver, la maltempsada ni tenia aquí els seus orígens, *Del lluny*, ni s'improvisà de cop i volta, *fa alguns anys venia*, però ell mateix en patí les conseqüències ja que, segons alguns testimonis, essent aquí persona molt estimada, fou ajudat per Rogeli Bou, membre de Comitè Antifeixista, a sortir de la vila per refugiar-se a casa dels seus familiars a Torelló on el mantingueren amagat els prop de tres anys que durà aquella situació[2].

Mn. Narcís Camps, després de l'homilia suara esmentada, conscient que alguna de molt crespa se'n preparava, s'afanyà a treure de la rectoria els llibres més importants de l'arxiu així com també la relíquia de Sant Genís i ho confià tot, d'amagat, a la custòdia de la Sra. Carme Ferrer, a casa de la qual es refugià també ell mateix en arribar l'hora més temuda, tot i que se l'havia aconsellat que deixés els llibres i relíquies i fugís a algun lloc segur, car ell era molt més important que tot el que intentava salvar. Al cap de pocs dies, segons uns testimonis, uns desconeguts l'anaren a buscar amb el pretext de salvar-li la vida, ell els seguí sense oferir cap resistència, el tancaren en una estança de la mateixa església parroquial juntament amb Mn. Josep Serra, el capellà de les monges clarisses, i després d'haver

rebut les mofes i els insults que gent sense sentiments els dirigien del carrer estant, els conduïren a Colomers on foren assassinats a la mateixa carretera el dia 6 d'agost.

2. Mn. Josep de les monges;
3. Mn. Narcís Camps, rector de Torroella
(foto Arxiu Fotogràfic de Can Quintana)

3. Mn. Joan Valls, rector de l'Estartit
(foto Arxiu Fotogràfic de Can Quintana)

Mn. Sitjes, Mn. Rosell i Mn. Turà salvaren la vida gràcies a la seva diligència a fugir i amagar-se en llocs desconeguts; si bé es diu que Mn. Turà fou detingut a Torroella i "conduït a lloc segur",

però en passar per un poblet ell els demanà permís per acomiadar-se d'uns familiars que vivien en una casa ran de la carretera i, pensant els seus botxins que s'havien guanyat la seva confiança, accediren a la petició; però ell entrà en aquella casa per la porta de davant i en sortí per la de darrere.

Mn. Pere Costa, tot i tenir ocasió de marxar, per no deixar sola la seva mare amb qui vivia en una casa del carrer Codina, i tement represàlies per a ella, es quedà al seu costat fins que el 9 d'agost de 1936, és a dir, 3 dies després de l'assassinat de Mn. Narcís Camps i de Mn. Josep Serra, fou arrabassat de casa seva i conduït a l'Estartit, on fou torturat, ruixat de gasolina i cremat; però en apagar-se el foc abans que ell expirés, el remataren a trets.

Tampoc escapà de la mort el rector de l'Estartit, Mn. Joan Valls, que obligat a abandonar la rectoria, es refugià a la llar d'uns bons feligresos. El Comitè Local el tranquil·litzà prometent-li protecció, però la nit del 9 de setembre quatre individus del mateix poble l'arrabassaren del seu refugi, el conduïren al terme de Pals i als límits del mas Carles el feren baixar del cotxe i, al peu d'un plàtan de la carretera, l'afusellaren. Mn. Joan s'havia identificat plenament amb la gent del poble i moltes vegades havia fet costat als seus feligresos ajudant-los, sobretot en dies de temporal, a estirar les barques cap a la platja. Era molt estimat dels estartidencs, però en aquells moments de follia tot l'amor que se li tenia fou insuficient per salvar-li la vida.

Les monges del Sagrat Cor i les clarisses foren obligades a abandonar els respectius convents. Es refugiaren a diverses cases que generosament les acolliren on hi feren estada fins que, ara una, ara una altra, se'ls anava presentant l'ocasió de dirigir-se cada una al seu lloc de procedència, al costat de les respectives famílies.

Les Germanes de Sant Josep, en canvi, pogueren quedar-se a l'Hospital, car en realitzar una tasca sanitària se les considerà, juntament amb metges i farmacèutics, persones imprescindibles, màxim en moments difícils.

No hi ha cap constància clara que cap persona laica fos represaliada per la seva condició cristiana, tot i que foren moltes les famílies que hagueren de suportar, bé la mort d'algun familiar, bé altres atropellaments, però sembla ésser que, en la totalitat dels casos, fou degut a causa o de la seva ideologia política o de la seva condició social.

Tots aquests atropellaments personals foren precedits d'uns fets realment esgarrifosos.

Aquell 18 de juliol de 1936 fou viscut a Torroella, com a tot arreu, amb gran tensió, ja que l'assassinat de José Calvo Sotelo, ocorregut pocs dies abans, feia témer el pitjor. Arribat al cap tard d'aquell dia (parlo sempre d'acord amb el que gent ben diversa em conta, ja que jo en aquells moments encara no era ni tan sols un projecte), al crit de "la guerra ha esclatat!", talment com si fos una consigna, sortiren de tot arreu escamots de joves i no tan joves que, evidenciant un estat de greu follia col·lectiva es dirigiren, tots a una, cap al temple parroquial, i mentre els uns pujaven al cor i iniciaven un gran "desconcert" d'orgue, altres arribaven fins a dalt del campanar obsequiant a tot el poble amb un magne "desconcert" de campanes; alhora uns altres, en mig de gran cridòria, s'afanyaven a arrancar els retaules i altars dels seus respectius llocs, apilant-ho tot, juntament amb bancs, cadires, reclinatoris, roba, llibres i tot el que era combustible a fora el temple.

De sobte deixà de sonar l'orgue gros (el petit situat sobre el pas d'accés a la capella fonda ja feia anys que, per deteriorament,

havia deixat de sonar) i al cap de poc es precipitava daltabaix del cor; el mateix passà amb el petit. També, al seu moment, callaren les campanes i al cap de poc es feu sentir de bon tros lluny el gran sotrac que es produí en impactar aquestes, precipitades des de tanta alçada, amb el sòl de terra.

Interior de l'església parroquial abans del 1936 i després del 1939 (fotos Arxiu Fotogràfic de an Quintana i arxiu particular)

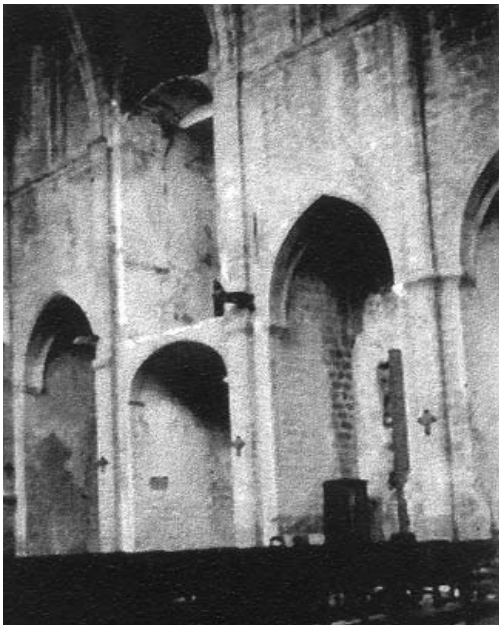

El metall (canelobres, reliquiaris, creus, custòdies, calzes, copons, etc.) fou tot recollit i emmagatzemat als locals del Comitè tot just constituït en substitució de l'acabat de destituir Ajuntament i que s'instal·là al palau Solterra.

Mentrestant, els considerats cristians practicants, així com la gent senzilla de la població foren presa del pànic, i molts d'ells es tancaren amb pany i clau dins els respectius domicilis alhora que alguns, bon xic atrevits, s'aproparen al lloc dels fets per assabentar-se ben bé de tot aquell desgavell.

D'aquests darrers, molts, en veure tants disbarats, es retiraren avergonyits que torroellencs de tota la vida fossin capaços de fets semblants.

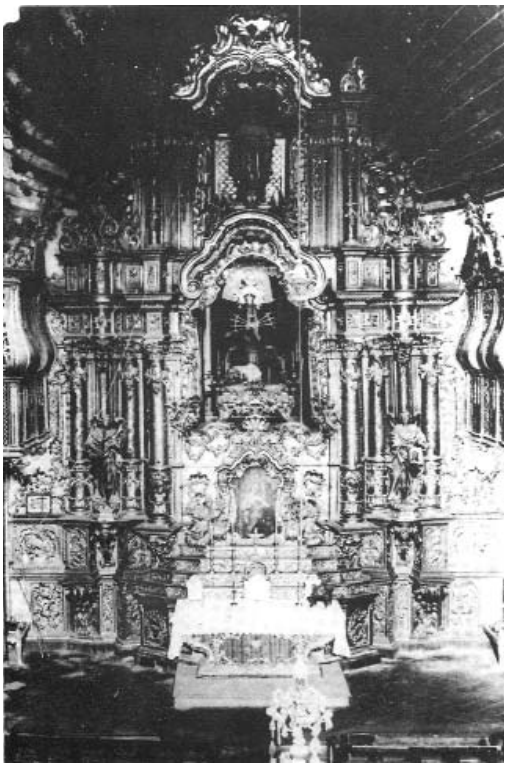

Interior de l'església dels Dolors abans del 1936 (foto Arxiu Fotogràfic de Can Quintana)

En dies successius la resta d'esglésies i capelles del municipi corrien la mateixa sort que la parròquia, excepte les ermites de Santa Caterina i de Santa Maria del Mar en què la devastació no fou total. A l'església dels Dolors, que era considerada una de les joies del barroc català, en lloc d'apilar-ho tot al carrer, ho apilaren a dins i hi calaren foc allí mateix; a conseqüència de la gran temperatura el local sofrí tal deteriorament que, més endavant, es veieren obligats a enderrocar-lo.

Demolició de l'església dels Dolors (foto arxiu particular)

Tot aquell tresor malmès fou carregat en camions, dut a un descampat i cremat.

També fou en aquells primers dies que es comunicà a tots els veïns que traguessin al carrer tots els objectes religiosos que poguessin tenir a casa perquè passaria un camió a recollir-ho tot; tot i que molta gent amagà molta cosa a casa mateix, la pira que es féu amb tot aquell recull fou immensa.

Custòdia de plata desapareguda durant la Guerra Civil (foto Arxiu Fotogràfic de Can Quintana)

No es podia pronunciar el nom de Déu, ni de res que tingués connotacions religioses evidents. Així les coses, semblava talment que la religió havia rebut un cop mortal, però les idees -en aquest cas, la fe- no són cap cosa material, i el que no és material no es pot matar, ni amb amenaces, ni amb prohibicions, ni amb violències, ni a trets.

Els cristians de la nostra vila, com els de l'Estartit, com els de tot arreu on això succeïa, se solidaritzaren més que mai (segueixo parlant d'acord amb les declaracions que m'ha fet gent que vis-

queren aquella situació), en secret pregaven i es trobaven per animar-se a no defallir; talment com els cristians dels primers segles.

En més d'una casa mantingueren amagat un capellà o bé un conegut la vida del qual perillava, tot exposant-se a ser descoberts i represaliats molt seriosament.

Tenim notícia que, al llarg d'aquells tres anys, mai no faltà algun capellà foraster, entre ells el zelós Mn. Evarist Feliu, que periòdicament acudia a Torroella per celebrar missa en alguna casa que s'atrevia a acollir la celebració; sabem de dues cases on es celebrava amb certa regularitat: can Busquets[3] al carrer d'Ullà i a ca l'Enriqueta Pascual (Enriqueta de Serra). En ambdós casos, rebuda la notícia que el mossèn vindria tal dia a tal hora, ho comunicaven a una altra persona que tindria bona cura de transmetre-ho, el més dissimulat possible, a una sèrie de cases de tota confiança que, alhora, farien semblantment, quedant així garantit que tots els interessats se n'assabentarien; l'hora de la celebració solia ser molt matinera (per exemple, a les 6) i la gent que hi acudia ho feia calçada d'espardenyes per tal de no fer soroll al seu pas pels carrers.

El mateix capellà acudia, si era el cas, a atendre espiritualment els malalts que ho desitjaven.

Per celebrar la missa no utilitzaven més ornaments que, com a molt, una petita estola; el calze era una copa de vidre que la casa tenien reservada únicament per a aquest afer, per patena un plat i per posar la partícula per a la comunió dels malalts que ho demanaven, una capsa de pastilles Juanola.

També fou batejada en secret, i a vegades per algun laic, alguna criatura.

Tots aquests esdeveniments foren viscuts amb por, ben cert, però també amb esperança, esperança que Déu mai no els abandonaria, car Jesús havia anunciat que les portes de l'infern no podrien res contra l'Església[4] i que Ell estaria amb nosaltres dia rere dia fins a la fi del temps[5]; i esperança que els exèrcits nacionals, més aviat o més tard, sortirien victoriosos tota vegada que les notícies que arribaven del bàndol nacional eren molt encoratjadores, notícies que arribaven a través d'algun aparell de ràdio que s'havia pogut salvar de la confiscació que es feu d'aquests aparells a fi d'evitar que arribessin fins aquí les notícies que no interessava que arribessin. La ràdio era escoltada amb molta prudència pels pocs que en posseïen i tot seguit les notícies més interessants eren comunicades a qui convenia, bé sigui a través de dissimulades converses, bé sigui a través d'escrits, que feien arribar de la forma més impensable i que un cop llegits serien immediatament destruïts.

Se m'ha explicat un cas d'una família que després d'haver escoltat les notícies del vespre, un cop amagada amb molta cura la ràdio, escrivien les notícies més interessants en un bocí de paper, el ficaven dins una petaca i el llençaven des d'una finestra de casa seva al terrat de la casa del davant; com les dues famílies eren molt amigues des de feia molts anys, fàcilment l'endemà es visitaven els uns als altres recuperant, el seu propietari, la petaca i així no els calia vigilar les converses que mantenien.

Lleugera millora dins la gravetat

El Comitè no sols dirigia la persecució religiosa, ans també dirigia la revolució social amb tota la seva càrrega d'expropiacions i col·lectivitzacions; dirigia també la vida política amb la corresponent recaptació de fons per sufragar despeses de guerra; en aquest sentit, es requisà tot l'or, plata i pedreria (el metall procedent de l'espoli de l'església que fou amuntegat al Comitè,

tenia aquesta destinació) i es cobraven exagerats impostos que, ben sovint, la gent no podia pagar.

Davant de la gravetat de la situació, les dones de la vila es revolucionaren i, totes a una, acudiren a bloquejar el Comitè; a la vista dels fets fou destituït el Comitè i l'Ajuntament reinstaurat.

Amb la reinstauració de l'Ajuntament, la política es moderà i la vida es va fer una mica més suportable en tots els aspectes.

En el camp religiós -que és el que ens ocupa-, si bé no es recuperà la llibertat, sí que disminuí la tensió i es feu la vida un xic menys dura.

Se'ns ha explicat el cas d'una família amb tres mainades, el petit nascut tot just iniciada la guerra i els dos més grans molt pietosos; aquesta mainada (i els grans també) trobaven a faltar els símbols religiosos i, arribat l'any 1938, celebrant en molta intimitat i cautela la festa de Reis, aquests portaren als nens una imatge del Nen Jesús comprada a Olot.

La guàrdia, no obstant això, no es pogué abaixar fins a l'últim moment. Cal tenir en compte que el 7 de febrer de 1939 encara era assassinat a Pont de Molins el bisbe de Terol amb els seus companys.

Per fi, la llibertat

L'acompliment de les esperances es perfilava. Les notícies eren bones i corrien de boca en boca; els exèrcits nacionals s'apropaven victoriosos. Per fi la llibertat arribaria, era ja a les portes!

Aquell 8 de febrer de 1939 capgirà totes les coses. A mesura que

els nacionals s'apropaven, mentre uns torroellencs veien sortir el sol de la llibertat, els altres veien avançar la negror d'una tempesta paorosa.

Amb l'exèrcit franquista a les portes, a punt de travessar el riu, del qual s'havia volat el pont per tal de dificultar-los el pas i així guanyar temps per fugir, tots aquells que havien dominat la situació a partir del 18 de juliol de 1936, o bé s'amagaven, o bé emprenien, en el pitjor dels casos, el camí de l'exili.

Amb la presa de possessió de la vila per part de l'exèrcit nacional, l'esclat d'alegria fou immens; la gentada sortia entusiasmada a victorejar les tropes ocupants cridant boja d'alegria "Vivan nuestros salvadores."

Aquella missa celebrada a la plaça de la Vila, aquell primer diumenge a partir del gran dia de la llibertat, amb l'altar situat a la part sud, a davant de can Mascort, amb una afluència de públic que omplia tots els racons de la plaça, fou viscuda amb una emoció indescriptible. Va ser celebrada per un capellà torroellenc, Mn. Pere Sala, que per poder salvar la vida s'havia passat a l'Espanya nacional, en la qual serví com a capellà castrense, i participada amb una devoció agraïda immensa.

Celebració religiosa a la plaça pels volts de l'any 1940 (foto arxiu particular)

Custòdia amb què es celebrà el primer Corpus després de la guerra. (Foto Arxiu Parroquial)

Per primera vegada després de prop de tres anys, s'aixecava un altar presidit per una creu; per primera vegada després de prop de tres anys, se sentia una homilia (en castellà, tant se val); per primera vegada després de prop de tres anys, Jesús Eucaristia era alçat per ser adorat com correspon i tot això al cor de la vila, a plaça.

Ja no caldria mai més anar a missa d'amagat, calçat d'espardenyes i a les 6 del matí.

El segon diumenge la missa tornava a celebrar-se a la plaça, amb l'altar al costat oposat al de la primera, i era celebrada per Mn. Josep Oliver que durant tant de temps havia hagut de patir les incomoditats i les pors d'un dur amagatall. L'ambient, semblant al del primer diumenge.

Mentrestant, el temple parroquial, que durant tot el temps de la guerra havia servit de magatzem de la col·lectivitat de paletes, s'anava netejant i condicionant per recuperar la funció per a la qual havia estat bastit.

Al cap de poc prenia possessió de la parròquia el nou rector, Mn. Josep Garrido Estartús, i amb la seva arribada es recuperava la normalitat de la vida parroquial; tornaven a la vila Mn. Viver i Mn. Rosell[6] i també hi tornaven les monges del Sagrat Cor i les de la Divina Providència; s'havia recuperat la llibertat.

L'altra cara

És perfectament comprensible[7] que, després de tot el desgavell ocorregut entre el 1936 i el 1939, en canviar la situació de la forma com va canviar, mentre uns sortien dels seus amagatalls per unir-se als qui victorejaven els guanyadors, els altres s'amaguessin, i mentre uns tornaven de l'exili, els altres n'emprenguessin el camí.

És comprensible, també, que l'Església, que tan superba pallissa havia rebut, considerés els vencedors els seus salvadors; més discutible és si hi havia de fer bracet com hi féu tants d'anys.

No obstant el que he exposat, hem de dir que no totes les veus d'Església eren incondicionals al nou regim; així, per exemple, l'arquebisbe de Tarragona, Mns. Vidal i Barraquer, no pogué tornar de l'exili que havia emprès l'any 36, ni viu, ni mort[8]; el bisbe de Girona, Mns. Cartañà, que l'any 36 es passà a l'Espanya nacional, cregut que allà imperava la llibertat, no deixà mai, ni allà, ni aquí, de tenir problemes.

Però, i aquí, com visqué l'Església la postguerra?, hom preguntarà.

Aquí crec jo que s'hauria de fer una distinció entre l'Església oficial, que seria l'Església de les misses, les processons, els sermons, el catecisme, etc., i l'Església Poble de Déu, que seria el conjunt de tots els batejats que, en aquells moments, ho era tothom. La primera vivia immersa en un clima de gran fervor; només calia anunciar una conferència quaresmal, per exemple, per haver de pensar tot seguit en el lloc on celebrar-la, perquè la parròquia segur que quedaria petita (no se'n celebraren poques al Cinema Montgrí, que s'omplia de gom a gom!), a les misses gairebé no s'hi cabia.

Hem de dir, però, que en ser el nou estat confessional, l'assistència a missa els dies festius era obligatòria i en tals dies no es podia treballar, per més que et convingués, sense permís del rector de la parròquia.

La segona Església, en canvi, és més difícil de concretar. Si Església som tots els batejats, haurem de dir que, en temps de la guerra l'Església era perseguida per la mateixa Església -Mn. Josep Serra, quan en una ocasió algú l'aconsellà que s'amagués del perill, contestà: "però si a tots aquests jo els he batejat"-, i acabada la guerra, no foren pocs els que presentaren denúncies contra d'altres; però si entenem per Església aquells que, havent estat batejats, accepten el seu baptisme i procuren ser fidels al compromís cristià, haurem de dir que l'Església va saber reconèixer els favors rebuts -Mn. Viver, acabada la guerra, intercedí en favor de Rogeli Bou, que l'havia ajudat a fugir quan les coses anaven malament-, practicà el perdó generós -es signaren molts avals a favor de gent represaliada- i s'oblidaren molts greuges rebuts que mai no varen ser denunciats.

Sabem del cas d'un d'aquests cristians fidel al seu compromís, el qual en temps del Comitè havia estat molt molestat i fins i tot amenaçat, que en una ocasió, fent gala de fermesa i valentia,

sol·licità i obtingué permís d'un alt càrrec del Comitè per quedar-se les relíquies, que no els reliquiaris, de la Vera Creu procedents de la parròquia i del convent de la Divina Providència, relíquies que, un cop acabada la guerra, entregà novament als respectius llocs d'origen -com també foren entregats a la parròquia els llibres i la relíquia que Mn. Narcís Camps havia entregat a la Sra. Carme Ferrer- i que quan, arribat el temps de les represàlies, s'assabentava que algú era durament castigat i a voltes fins i tot executat, sense que ningú hi pogués fer res, encara que fos un culpable ben evident, ell s'entristia molt i, no podent-hi fer altra cosa, pregava per ell.

Diu l'evangeli "Sabeu que es va dir: estimaràs el proïsme, però no pas al teu enemic. Doncs jo us dic: Estimeu els vostres enemics, pregueu pels qui us persegueixen" (Mt. 5, 43-44).

D'haver-ho sabut fer així tothom, de ben segur que les coses haurien anat d'una altra manera.

Demanem al bon Déu, ara que gaudim de llibertat, que sapiguem exercir-la amb responsabilitat a fi de no caure en els mateixos o semblants errors en què es va caure ara fa 70 anys.

---

[1] Quan parlem d'"assassinats" ens referim a la matança sense judici previ, mentre que quan parlem d'"executats" ens referim a les matances precedides d'un judici, amb garanties o sense.

[2] Aquest fet es comentà públicament el 28 de desembre de 2005 en l'acte de clausura de l'any Viver.

[3] Un germà d'aquesta família, que era monjo benedictí del monestir de Montserrat, el pare Ambrós Maria Busquets, fou assassinat a Barcelona.

[4] Vegeu Mt. 16, 18.

[5] Vegeu Mt. 28,20

[6] Mn. Turà i Mn. Sitjes, foren enviats a d'altres llocs.

[7] Només dic "comprensible".

[8] Les seves despulles foren enterrades a la catedral tarragonina un cop acabada la dictadura.